

تدوین چارچوبی تفصیلی برای ارزشیابی پایان‌نامه‌های ترجمه کتاب در دوره‌های کارشناسی ارشد مترجمی زبان انگلیسی در دانشگاه‌های ایران

حسین حیدری تبریزی^۱، عزیزه جلاک^۲

(دریافت: ۱۴۰۰/۳/۱۴ - پذیرش: ۱۴۰۰/۶/۲، نوع مقاله: پژوهشی)

چکیده

در دو دهه اخیر و در پی رشد کمی دانشگاه‌های ارائه‌کننده کارشناسی ارشد مترجمی زبان انگلیسی در ایران، تعداد روزافزونی از پایان‌نامه‌های این دوره به ترجمه کتاب اختصاص یافته است؛ حال آنکه در سرفصل مصوب این رشته برای شیوه اجرای آن تغییری صورت نگرفته است. از این رو، مقاله حاضر کوششی است در طراحی و تهیه و تدوین چارچوبی تفصیلی برای هدایت استادان و دانشجویان در طی مراحل مختلف انتخاب، ترجمه و گزارش نهایی کار و ارزشیابی پایان‌نامه‌های ترجمه کتاب در دوره کارشناسی ارشد مترجمی زبان انگلیسی در دانشگاه‌های ایران. در این راه، پژوهشگران حاضر ضمن تبیین جایگاه علمی پایان‌نامه‌های ترجمه با مرور پیشینه تحقیقاتی این حوزه و بررسی محتوایی سرفصل مصوب و با استفاده از پرسش‌نامه چند مرحله‌ای دلفی برای جمع‌آوری نظرات صاحب‌نظران چارچوب تفصیلی خود را ارائه کرده‌اند. اهمیت ویژه این مقاله، کمک به ایجاد وحدت رویه در مراحل انتخاب کتاب مورد نظر برای ترجمه، تهیه پایان‌نامه، تهیه گزارش نهایی کار و البته مهم‌تر از همه، داوری و ارزشیابی این نوع پایان‌نامه‌ها در دانشگاه‌های ارائه‌کننده این رشته در ایران به کمک این چارچوب تفصیلی است. کلیدواژه: ارزشیابی پایان‌نامه، برنامه‌ریزی درسی، تدوین چارچوب، ترجمه کتاب، روش دلفی، کارشناسی ارشد مترجمی زبان انگلیسی.

۱. دانشیار، گروه انگلیسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران (نویسنده مسئول) (heidaritabrizi@gmail.com).

۲. دانشیار، گروه انگلیسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران.

Developing a Comprehensive Framework for the Evaluation of Translated Books as MA Theses on in Translation Studies

Hossein Heidari Tabrizi¹, Azizeh Chalak²

Received: 04/06/2021 - Accepted: 24/08/2021

Abstract

Following the quantitative increase in the number of universities offering Translation Studies in the English language, an increasing number of dissertations of students majoring in English Studies at the MA level are in the form of the translation of books. This is in spite of the fact that there has been no change in the approved curriculum of this university course. The present research study is an endeavor on the part of the authors to develop a detailed framework for helping both university teachers and students in the process of selecting, translating, and evaluating the dissertations presented in the form of translation of books at the post-graduation level of Translation Studies in English in various Iranian universities. To achieve this objective, while explaining the scientific position of translation dissertations by making a review of the research background of this field and examining the content of the approved title curriculum and also by using the Delphi multi-stage questionnaire for collecting the opinions of experts, the authors have presented the detailed framework of their proposal. The special importance of this paper lies in the fact that it can help create unity of procedure in the process of selecting the intended book for translation, preparation of the dissertation, preparation of the final report, and, most importantly, judging and evaluating of this type of dissertations in the universities offering this course in Iran within the proposed detailed framework.

Keywords

English Translation, Iranian Universities, Postgraduate Translation Programs, Thesis Evaluation Framework

-
1. Associate Professor of English Language, Islamic Azad University, Isfahan (Khorasgan) Branch, Isfahan, Iran, (heidaritabrizi@gmail.com) (Corresponding Author).
  2. Associate Professor of English, Islamic Azad University, Isfahan (Khorasgan) Branch, Isfahan, Iran

مقدمه

«تربیت مترجم زبان انگلیسی» که در حال حاضر در دانشگاه‌های ایران اکثراً با عنوان «مترجمی زبان انگلیسی» ارائه می‌شود رشته‌ای است که در طی دو دهه اخیر گسترش کمی بسیار چشمگیری داشته و به عبارتی، مورد اقبال مسئولان آموزشی کشور و دانشجویان آن قرار گرفته است. با اعلام موجودیت دوره‌های کارشناسی ارشد مطالعات ترجمه با نام رسمی «مترجمی زبان انگلیسی» برای اولین بار در ایران با گزینش و پذیرش دانشجو در سال‌های ابتدایی دهه ۸۰ هجری شمسی این اقبال فزونی یافته؛ به نحوی که در سال ۱۳۹۹، مطابق با دفترچه شماره ۲ راهنمای انتخاب رشته سازمان سنجش کشور و دفترچه مشابه برای انتخاب رشته کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی، ۳۳ دانشگاه دولتی، مرکز پیام نور و مؤسسه آموزش عالی غیر انتفاعی و ۳۴ واحد دانشگاه آزاد اسلامی (در مجموع، ۶۷ مرکز دانشگاهی) در مقطع کارشناسی ارشد در این رشته دانشجو می‌پذیرند. مطابق با برنامه و سرفصل این دوره، مصوب ۲۶ اردیبهشت ۱۳۷۸، دوره کارشناسی ارشد رشته مترجمی زبان انگلیسی شامل ۲۸ واحد درسی و ۴ واحد پایان‌نامه (در مجموع ۳۲ واحد) است که در دانشگاه آزاد اسلامی برای دانشجویان ورودی ۱۳۸۹ به بعد با حذف ۲ واحد درسی، ارزش کمی پایان‌نامه به ۶ واحد افزایش یافته است.

مطابق با مقررات دوره‌های کارشناسی ارشد، واحدهای درسی در سه نیم‌سال توزیع می‌گردد و پایان‌نامه نیز در نیمسال چهارم گذرانده می‌شود. در این برنامه در ریزبرنامه و سرفصل «پایان‌نامه» (کد ۰۲۲) دانشجویان اجازه خواهند یافت تا به جای انجام دادن یک تحقیق ترجمه‌شناسی، پایان‌نامه خود را به ترجمه یک کتابی در حدود ۲۰۰ صفحه و در حد قابل انتشار (سرفصل مصوب: ۲۵) اختصاص دهند. متأسفانه در سرفصل جاری هیچ گونه معیاری برای انتخاب کتاب مورد نظر ارائه نشده و صرفاً قابل قبول بودن آن «به تشخیص استادان راهنما و مشاور» واگذار شده است که خود منشأ اختلاف نظر بسیاری است.

در عین حال، هنوز کم نیستند استادان و مسئولانی که به کل با این نوع پایان‌نامه‌ها مخالف هستند؛ هرچند شناسایی علل این مخالفت مستلزم تحقیقی مستقل است؛ پژوهشگران حاضر طبق تجربه و براساس نحوه برخوردها و نوع بازخوردهای استادان و دانشجویان در حاشیه گردهمایی‌های دانشگاهی، بر این باورند که علت اصلی این مخالفت‌ها، در کنار علل دیگر، ریشه در این موضوع دارد که آنان «ترجمه کردن» را امری

علمی، روشمند و تحقیقی نمی‌دانند و آن را نه فعالیتی «دانشگاهی» (سلیمی بنی و همکاران، ۱۳۹۳؛ سلیمی بنی و همکاران، ۱۳۹۸)، بلکه به اصطلاح «بازاری»، سلیقه‌ای و تفتنی به حساب می‌آورند که چارچوبی نظری بر آن حاکم نیست و به عبارت دیگر، کاری غیر عینی و دلخواهی و بی حساب و کتاب است (حیدری تبریزی، ۲۰۲۱؛ حیدری تبریزی و همکاران و تاکی، ۲۰۰۸؛ حیدری تبریزی و تاکی، ۲۰۱۰) نیز فرم‌های موجود برای پیشنهاد طرح پایان‌نامه (پروپوزال) و درخواست تصویب موضوع پایان‌نامه کارایی و تناسب لازم را ندارد؛ همان‌طور که شیوه‌نامه موجود برای تهیه گزارش نهایی پایان‌نامه‌های تحقیقی در مورد این نوع پایان‌نامه‌ها ناکارآمد است. سرانجام اینکه وقتی دانشجویی می‌خواهد از پایان‌نامه ترجمه خود دفاع نماید در جلسه دفاع به دلیل نبود هیچ چارچوب مصوبی وحدت‌رویه حاکم نیست؛ زیرا جدول‌های موجود برای داوری و ارزشیابی پایان‌نامه‌ها خاص پایان‌نامه‌های تحقیقی است و برای پایان‌نامه‌های ترجمه کتاب فاقد روایی و اعتبار لازم و نیز پایایی مطلوب است. این دسته از دانشجویان در خصوص امکان ادامه تحصیل در مقطع دکترا در خارج از کشور نگرانی‌هایی داشته و دارند که با حتی برپایی دوره‌های دکترای تخصصی در رشته مطالعات ترجمه در دانشگاه‌های ایران از سال ۱۳۹۰ این نگرانی‌ها و بلا تکلیفی‌ها دوچندان شده است، زیرا مشخص نیست این نوع پایان‌نامه در جلسه‌های مصاحبه حضوری علمی برای ورود به این مقطع در مقایسه با پایان‌نامه‌های تحقیقی چگونه ارزیابی می‌شود و نگرش و تلقی مصاحبه‌کنندگان درباره آن چیست.

به عبارت دیگر، در دو دهه اخیر و در پی رشد کمی دانشگاه‌های ارائه‌کننده کارشناسی ارشد مترجمی زبان انگلیسی در ایران، تعداد روزافزونی از پایان‌نامه‌های این دوره به ترجمه کتاب اختصاص یافته است؛ حال آنکه در سرفصل مصوب این رشته برای اجرای آن تغییری صورت نگرفته است. بدین ترتیب، مقاله حاضر دو هدف اصلی را دنبال می‌کند: (۱) تبیین ارزش و جایگاه علمی پایان‌نامه‌های ترجمه و تعیین معیارهای عینی و علمی در انتخاب کتاب مورد نظر برای ترجمه از طریق مرور پیشینه و سابقه تحقیقاتی این حوزه علمی، جمع‌آوری نظرات استادان، دانشجویان و متخصصان اهل فن است و (۲) که هدف اصلی مقاله حاضر است، طراحی، تهیه و تدوین چارچوبی تفصیلی هم برای راهنمایی دانشجویان در طی مراحل مختلف انتخاب، ترجمه و گزارش نهایی کار و هم برای ارزشیابی پایان‌نامه‌های ترجمه در دوره کارشناسی ارشد مترجمی زبان انگلیسی

دردانشگاه‌های ایران با استناد به پایه‌های نظری علمی موجود در تحقیقات و تجربه‌های عملی اهل فن.

روش پژوهش

نوع پژوهش

برای دستیابی به اهداف مورد نظر در این تحقیق کیفی، پژوهشگران حاضر با استفاده از پرسش‌نامه چندمرحله‌ای دلفی براساس مدل موری و هامونس (Murry & Hammons, 1995) و رهنمودهای کینی، هاسون و مک کنا (Keeney, et al., 2011)، گارسون (Garson, 2014) و لینستون و ترناف (Turoff & Linstone, 2002)، نظرات نمونه‌ای از استادان صاحب‌نظر در این حوزه جمع‌آوری و پس از تجزیه و تحلیل محتوایی مضامین، درنهایت چارچوب تفصیلی خود را ارائه کرده‌اند. شیوه دلفی به عنوان یک روش جمع‌آوری اطلاعات مطرح شده که غالباً در تحقیقات کیفی به عنوان روش چند مرحله‌ای به کار می‌رود (Riazi, 2016)، چندین مرحله پرسش‌نامه تشکیل و محفوظ ماندن هویت شرکت‌کنندگان تضمین شود (Ary & et al., 2019).

شرکت‌کنندگان در پژوهش

به منظور تعیین افراد شرکت‌کننده در مراحل مختلف، شیوه دلفی که در این تحقیق مورد استفاده قرار گرفته است، ابتدا فهرستی از خبرگان و استادان صاحب‌نظر زن و مردی که در دانشگاه‌های مختلف ایران سابقه و تجربه کافی در زمینه پایان‌نامه‌های زبان انگلیسی (اعم از راهنمایی، مشاوره و داوری) به ویژه پایان‌نامه‌های دوره کارشناسی ارشد مترجمی زبان انگلیسی (در دهه ۸۰ هجری شمسی) داشته‌اند تهیه شد. معیار انتخاب این افراد در درجه اول تخصصشان در زمینه راهنمایی، مشاوره و داوری پایان‌نامه‌های ترجمه بود که در محیط‌های آموزشی نه تنها مدرس ترجمه بودند، بلکه صاحب‌نظر ترجمه هم شناخته می‌شدند. به منظور بالا بردن اعتبار انتخاب این افراد، سعی شد اطلاعاتی در زمینه پیشینه تحصیلی و عملکرد پژوهشی آنان نیز کسب شود که با دستیابی به سوابق شغلی‌شان اطمینان حاصل شد که در زمینه موضوع مورد نظر صاحب‌نظر واقعی هستند. سپس پژوهشگران حاضر تمام تلاش خود را در برقراری ارتباط و ترغیب آنان برای شرکت در این تحقیق به کار گرفتند. درحقیقت، مهم‌ترین معیار برای حضور قطعی در تحقیق، تمایل و تعهد

شرکت کنندگان به این کار بود و نیز این هدف که فقط افرادی شرکت کنند که قصد دارند تا پایان تحقیق همکاری نمایند. بنابراین از شرکت کنندگان احتمالی خواسته شد تا افرادی که شرایط همکاری در این تحقیق را دارند معرفی کنند. بدین صورت، پژوهشگران حاضر تمام تلاش خود را به کار گرفتند تا در این تحقیق تا سر حد امکان از صاحب نظران واقعی در عرصه ترجمه پایان نامه استفاده کنند.

از میان ۲۵ شرکت کننده احتمالی، ۱۰ نفر از استادان و خبرگان ترجمه با پاسخ دادن به پرسش نامه مرحله اول، مشارکت خود را در روش دلفی را اعلام کردند؛ در واقع، ۴۰ درصد پاسخ دریافت شد. این امر با نظر موری و هامونس (Murry & Hammons, 1995) مبنی بر اینکه گروه نهایی باید حداقل شامل ۱۰ عضو باشد مطابقت داشت. گفتنی است که پرسش نامه‌ها برای افراد یا از طریق رایانامه (ایمیل) ارسال یا به تعدادی نیز شخصاً تحویل شد. بدین ترتیب، شرکت کنندگان نهایی تحقیق حاضر شامل ۱۰ استاد (۹ مرد و ۱ زن) حداقل دارای ۱۰ سال سابقه راهنمایی، مشاوره و داوری پایان نامه‌های زبان انگلیسی و با میانگین ۸ سال سابقه در مورد پایان نامه‌های ترجمه بودند که از نظر رتبه دانشگاهی متشکل از ۱ نفر استاد تمام، ۳ دانشیار و ۶ استادیار بودند. ۴ نفر در دانشگاه‌های دولتی، ۴ نفر در واحدهای مختلف دانشگاه آزاد اسلامی، ۱ نفر در دانشگاه پیام نور و ۱ نفر نیز در مؤسسه آموزش عالی غیر انتفاعی تدریس می کردند.

ابزار و روش گردآوری داده‌ها

از آنجا که شیوه اصلی گردآوری داده‌ها در تحقیق حاضر روش دلفی (Garson, 2014) بود، ابزار مورد استفاده در این تحقیق شامل دو دور پرسش نامه بود. در مرحله اول، پرسش نامه‌ای پاسخ - باز در زمینه ملاک‌ها و معیارهای کمی و کیفی انتخاب کتاب، شیوه تهیه گزارش نهایی و نحوه ارزشیابی پایان نامه‌ها در جلسه دفاع لازم بود. این نوع پرسش نامه به شرکت کنندگان اجازه می داد تا پاسخ‌ها و نظرات خود را آزادانه بیان کنند. پژوهشگران حاضر به منظور طرح سؤال‌های مناسب و تضمین روایی و پایایی پرسش نامه، ابتدا فهرستی از مباحث مرتبط با اهداف این تحقیق را فراهم کردند. با توجه به اینکه سؤال‌های پرسش نامه مرحله اول روش دلفی باید دقیق، مناسب و به تعداد محدود باشد تا عملی بودن آن تضمین شود، در نهایت با مرور پیشینه تحقیق و با در نظر گرفتن ماهیت آن، این معیارها در ۴ سؤال تشریحی به شرح زیر گنجانده شد:

۱. به نظر شما، در انتخاب کتاب برای ترجمه به عنوان پایان‌نامه کارشناسی ارشد مترجمی زبان انگلیسی چه معیارها و ضوابط کمی را باید مد نظر داشت؟
  ۲. به نظر شما، در انتخاب کتاب برای ترجمه به عنوان پایان‌نامه کارشناسی ارشد مترجمی زبان انگلیسی به طور کلی چه معیارها و ضوابط کیفی را باید مد نظر داشت؟
  ۳. به نظر شما، تهیه و تنظیم گزارش‌های علمی مربوط به پایان‌نامه‌های ترجمه کتاب (پروپوزال و گزارش نهایی پایان‌نامه) از چه نظر با دیگر پایان‌نامه‌های تحقیقی زبان انگلیسی متفاوت است؟
  ۴. به نظر شما، در جلسه دفاع ترجمه کتاب به عنوان پایان‌نامه کارشناسی ارشد مترجمی زبان انگلیسی به طور کلی برای ارزشیابی ترجمه نهایی چه معیارها و ضوابط کمی و کیفی را باید مد نظر داشت؟
- بدین ترتیب پرسش‌نامه پاسخ - باز حاوی سؤال‌های مذکور برای شرکت‌کنندگان ارسال شد و همچنین به منظور ترغیب آنان به شرکت در این تحقیق، همراه با پرسش‌نامه دعوت‌نامه‌ای برایشان فرستاده شد. این دعوت‌نامه ضمن معرفی تحقیق حاضر، اطلاعات مختصر و جامعی در مورد این تحقیق و شیوه دلفی در اختیارشان گذاشت و به آنان اطمینان داده شد که در پایان کار خلاصه‌ای از نتایج تحقیق به آنان ارائه شود. پاسخ این افراد به پرسش‌نامه مرحله اول نشان‌دهنده موافقت آنان برای شرکت در این تحقیق بود. پس از دو ماه، از بین بیش از ۲۰ پرسش‌نامه ارسال شده، ۱۰ پرسش‌نامه تکمیل و بازگردانده شد. سپس پاسخ‌ها گردآوری گردید و سعی شد تا آنجا که ممکن است از نوشته‌های خود پاسخ‌دهندگان استفاده شود. مفاهیمی که اکثر آنان اشاره کرده بودند طبقه‌بندی و مفاهیم مشترک از زاویه‌های مختلف شناسایی شد و عبارات مورد نیاز در پرسش‌نامه نیمه‌ساختاریافته مرحله دوم شکل گرفت. سرانجام، پس از تحلیل پاسخ‌ها و نظرات شرکت‌کنندگان، پرسش‌نامه مرحله دوم آماده شد. پژوهشگران حاضر در تهیه پرسش‌نامه مرحله دوم قوانین پیشنهادی دورنی (Dornyei, 2010) و نیز توصیه‌های کوهن و همکارانش (Cohen & et al., 2018) را در مورد شکل، محتوا، انسجام، ترتیب و توالی، گیرایی و قابل فهم بودن آن به کار گرفتند. این مرحله پرسش‌نامه که بر مبنای نظرات شرکت‌کنندگان در مرحله اول ساخته شد، حاوی سؤال‌های اصلی و فرعی زیر در ۴ حوزه عمده بود:
۱. به نظر شما، در انتخاب کتاب برای ترجمه به عنوان پایان‌نامه کارشناسی ارشد مترجمی زبان انگلیسی در مورد معیارها و ضوابط کمی زیر چگونه باید تصمیم گرفت؟

• حداقل و حداکثر صفحات اثر: آیا محدودیتی باید قایل شد؟ فهرست منابع و ضمایم و ملحقاتی نظیر عکس‌ها و نمودارها که قاعدتاً ترجمه نمی‌شوند در شمارش تعداد صفحات لحاظ گردد یا خیر؟ اگر تعداد صفحات کتاب کمتر از ۲۰۰ صفحه مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی باشد؛ اما کتاب از لحاظ کیفی حائز جمیع شرایط باشد به نظر شما باید چه کرد؟

• تاریخ انتشار اثر: تا چه حد به روز بودن اثر در انتخاب آن مهم است؟ به نظر شما در چه صورت می‌توان گذشت زمان را نادیده گرفت؟

۲. به نظر شما، در انتخاب کتاب برای ترجمه به عنوان پایان‌نامه کارشناسی ارشد

مترجمی زبان انگلیسی در مورد معیارها و ضوابط کیفی زیر چگونه باید تصمیم گرفت؟

• زبان اثر: با توجه به رشته دانشجوی، آیا دانشجویان باید صرفاً مجاز به ترجمه آثار

مستقیماً از زبان انگلیسی به فارسی باشند؟ با توجه به اینکه زبان انگلیسی زبان خارجی

دانشجویان محسوب می‌شود (و نه زبان دومشان)، آیا می‌شود کتابی را از فارسی به

انگلیسی ترجمه کرد؟ به نظر شما، ترجمه از زبان واسط در این مورد چه حکمی دارد؟

• پدید آورندگان اثر: به نظر شما تا چه حد مهم است که صلاحیت پدید

آورندگان اثر در موضوع تخصصی کتاب محرز شود؟

• نوع اثر و کیفیت آن: تا چه اندازه ضروری است دانشجویان تأییدنامه‌ای دال بر

اصالت، نوآوری و تأثیرگذاری علمی اثر ارائه کنند؟ به چه نحو می‌توان کیفیت علمی

کتاب را تعیین کرد؟

• تمامیت اثر: آیا کل اثر باید به فارسی ترجمه گردد؟ یا دانشجوی می‌تواند صرفاً

بخش‌هایی از آن را گلچین کرده، گزیده اثر را ترجمه کند؟

• ضرورت ترجمه اثر به فارسی: به نظر شما، آیا کتاب نباید از قبل به فارسی ترجمه

شده باشد؟ در صورت وجود ترجمه یا ترجمه‌های قبلی از کتاب، در چه صورت دانشجوی

مجاز به انتخاب کتاب برای ترجمه کتاب است؟

• تخصصی بودن موضوع اثر: تخصصی بودن موضوع کتاب تا چه حد مهم است؟

آیا دانشجوی می‌تواند کتاب‌های عمومی برای مخاطب عام و کتاب‌های به اصطلاح خوش

فروش را برای ترجمه پایان‌نامه انتخاب کند؟

• صلاحیت دانشجوی در ترجمه: صلاحیت دانشجوی برای ترجمه آثار تخصصی

چگونه احراز گردد؟ آیا لازم است در این مورد رزومه دانشجوی را ملاک قرار داد؟ تا چه

حد لازم است دانشجو نمونه‌ای از ترجمه اثر را همراه پروپوزال ارائه دهد؟

- تخصصی بودن ناشر اثر: به نظر شما، چه حد تخصصی بودن ناشر اثر شاخص مطلوبی از کیفیت اثر است؟

۳. به نظر شما، در تهیه و تنظیم گزارش‌های علمی مربوط به پایان‌نامه‌های ترجمه کتاب (پروپوزال و گزارش نهایی پایان‌نامه) در موارد زیر چگونه باید تصمیم گرفت؟

- بیان مسئله: به نظر شما، دانشجو در بیان مسئله و تشریح ابعاد، حدود مسئله، معرفی دقیق مسئله، بیان جنبه‌های آن در مورد ترجمه کتاب چگونه باید عمل کند؟ آیا طرح مسئله می‌تواند به در دسترس نبودن آثار مشابه کتاب مورد نظر به فارسی و تشریح ضرورت ترجمه اختصاص یابد؟

- سوابق مربوط: به نظر شما تاچه حد ضروری است که دانشجو به معرفی نقادانه کمی و کیفی اثر، بررسی نقاط قوت و ضعف آن با استفاده از نقدهای موجود به همراه معرفی پدیدآورندگان اثر و سابقه و جایگاه علمی ایشان، و آثار دیگرشان در تأیید جایگاه و صلاحیت علمی ایشان، و مقایسه اثر با آثار دیگر پدیدآورندگان اثر و دیگر آثار مشابه موجود در رشته علمی مربوط و دلایل ارجحیت اثر و مزایای آن بپردازد؟

- سؤال / فرضیه: چه سؤالی در این نوع کار پژوهشی می‌شود مطرح کرد؟ آیا در این نوع کار می‌توان فرضیه داشت؟

- اهداف تحقیق (اهداف علمی، کاربردی و ضرورت‌های خاص انجام تحقیق): به نظر شما، در مورد اثر ترجمه چه اهدافی می‌تواند مطرح شود؟ مثلاً می‌توان درباره‌ی پر کردن خلأ موجود و ضرورت و اهمیت و کاربرد ترجمه اثر به فارسی و تأثیرگذاری آن توضیح داد؟

- هدف کاربردی: به نظر شما، در مورد اثر ترجمه از چه بهره‌ورانی (اعم از مؤسسات آموزشی، اجرایی و غیره) می‌توان نام برد؟

- جنبه نوآوری: به نظر شما، اثر ترجمه از چه جنبه‌هایی می‌تواند نوآوری و تازگی داشته باشد؟ آیا باید استدلال می‌شود که چرا نیاز به ترجمه کتاب مورد نظر به فارسی احساس می‌شود؟

- روش کار: به نظر شما، دانشجو در تشریح روش کار خود در ترجمه کتاب باید به چه مواردی اشاره کند؟ مثلاً معرفی شیوه کلی ترجمه اثر و توجیه و استدلال انتخاب شیوه با استناد به نوع متن، قالب اثر و مخاطب آن و مراحل ترجمه برای نشان دادن علمی

بودن شیوه ترجمه و روشمند بودن آن؛ یا تشریح روش‌های معادل‌یابی، واژه‌گزینی و واژه‌سازی؛ یا معرفی مشکلات ترجمه در حین انجام کار و شیوه‌های برطرف کردن آن و نظایر آن.

• فهرست منابع و مأخذ: به نظر شما، تا چه اندازه دانشجو باید منابع و مأخذ، و ابزارهای کمکی ترجمه مورد استفاده خود را مستند کند؟ برای ثبت اطلاعات کتاب‌شناختی، چه شیوه‌نامه استنادی را پیشنهاد می‌کنید؟

• به نظر شما، تمام اطلاعات مذکور تا چه حد باید در اختیار خواننده قرار گیرد؟ آیا مقدمه مترجم الزامی و ضروری است؟ اگر پاسخ مثبت است، به نظر شما چه مواردی باید در مقدمه مترجم شرح داده شود؟

• گزارش پیشرفت کار: به نظر شما باید زمانبندی و پیشرفت کار ترجمه چگونه باید گزارش شود؟

• گزارش نهایی ترجمه کل اثر: به نظر شما باید علاوه بر ترجمه کل کتاب انتخابی (به اصطلاح ترجمه «جلد تا جلد» اثر) چه مقدمات و ملحقاتی به متن اصلی کتاب قبل و بعد از آن افزوده شود؟ مثلاً مقدمه مترجم، واژه‌نامه، نمایه، و نظایر آن. به نظر شما، چه بخش‌هایی از کتاب نباید ترجمه شود؟

۴. به نظر شما، در جلسه دفاع ترجمه کتاب به عنوان پایان‌نامه کارشناسی ارشد مترجمی زبان انگلیسی برای ارزشیابی، ارائه شفاهی پایان‌نامه و ترجمه نهایی درمورد معیارها و ضوابط کمی و کیفی زیر چگونه باید تصمیم گرفت؟

• چگونگی ارائه شفاهی پایان‌نامه: به نظر شما، در جلسات دفاع از پایان‌نامه‌های مربوط به ترجمه کتاب، زبان ارائه فارسی باشد یا انگلیسی؟ از نظر شما، چه مطالبی را باید در ارائه شفاهی گنجانده؟

• به نظر شما، برای هریک از معیارهای هشت‌گانه زیر چه نمره‌ای باید در نظر گرفت تا جمع آن امتیاز ۲۰ شود؟

- چگونگی تنظیم گزارش نهایی کار ترجمه،

- ارزش علمی و کیفیت ترجمه،

- صلاحیت علمی دانشجو و میزان اشراف و تسلط وی بر ترجمه اثر،

- چگونگی توجیه و تشریح شیوه کلی ترجمه و معرفی مشکلات کار و راهکارها،

- کیفیت معادل‌یابی، واژه‌گزینی و واژه‌سازی به ویژه برای اصطلاحات تخصصی،

- تبیین ارزش کاربردی ترجمه و جایگاه علمی آن در زبان فارسی،
- کیفیت ارائه شفاهی پایان‌نامه در جلسه دفاع و رعایت زمان‌بندی جلسه، و
- توانایی دانشجو در پاسخگویی به پرسش‌ها.
- به نظر شما، چه معیاری دیگری باید به موارد فوق افزوده یا کاسته شود؟ لطفاً با توجه ضرورت و اهمیت معیار، ذکر کنید.
- سرانجام، پرسش‌نامه مرحله دوم برای شرکت‌کنندگانی که به پرسش‌نامه مرحله اول پاسخ داده بودند ارسال شد. این مرحله نزدیک به سه ماه طول کشید تا آنکه هر ۱۰ پرسش‌نامه مرحله دوم تکمیل و برگردانده شد. هدف نهایی مدل دلفی دستیابی به اتفاق نظر میان شرکت‌کنندگان است (Ary & et al., 2019; Saldanha & O'Brien, 2014). به گفته پیکارد (Pickard, 2007: 129)، این مدل حداقل باید دو مرحله باشد و مرسوم است که در آن از سه مرحله یا بیشتر استفاده شود. از این‌رو، پژوهشگران این تحقیق، آمادگی انجام یک یا دو مرحله دیگر از پرسش‌نامه را داشتند، اما از آنجا که پس از رسیدن به اتفاق نظر، روش دلفی به هدف نهایی خود رسید، دیگر نیاز به انجام آن نشد. در نهایت امر، یافته‌ها و نتیجه‌های تحقیق حاضر به صورت دستورالعملی پیشنهادی ارائه گردید.

یافته‌های پژوهش

برای تجزیه و تحلیل و پردازش داده‌ها و یافته‌های حاصل از دو مرحله برگزاری پرسش‌نامه دلفی در خصوص نظرات و آراء متخصصان و صاحب‌نظران در زمینه راهنمایی، مشاوره و داوری پایان‌نامه‌های ترجمه کتاب، ابتدا در قالب مضامین اصلی مربوط کدگذاری و دسته‌بندی شد؛ سپس کلیه عبارات مضمونی طبقه‌بندی شده در قالب ۵ بخش عمده با عناوین اصلی تنظیم گردید که به ترتیب منطقی عبارت بودند از: معیارهای کمی و معیارهای کیفی انتخاب کتاب برای ترجمه، نحوه تهیه طرح تحقیق (پروپوزال) پایان‌نامه، جدول زمان‌بندی نحوه پیشرفت کار، نحوه تنظیم گزارش نهایی و تشریح فصل‌های مختلف آن (از جمله، مقدمه مترجم در پیشامتن ترجمه، و واژه‌نامه تخصصی دوزبانه و نمایه در پسامتن) و همچنین نحوه داوری و معیارهای ارزشیابی داوران در جلسه دفاع از پایان‌نامه.

معیارهای کمی انتخاب کتاب برای ترجمه دربرگیرنده ضوابط مربوط به حداقل (طبق سرفصل مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی در ۲۰۰ صفحه) و حداکثر صفحات

کتاب و به روز بودن تاریخ انتشار آن است که در ۳ ماده و ۴ تبصره تنظیم شده است. معیارهای کیفی انتخاب کتاب برای ترجمه، به طور طبیعی، مفصل تر بوده که به ترتیب عبارت اند از: زبان اثر، پدید آورندگان اثر، نوع اثر و کیفیت آن، تمامیت اثر، ضرورت ترجمه اثر به فارسی، تخصصی بودن موضوع اثر و صلاحیت دانشجو در ترجمه آن، و تخصصی بودن ناشر اثر. این ضوابط در ۷ ماده و ۱۴ تبصره در دستورالعمل گنجانده شد. سپس نمونه‌ای پیشنهادی از نحوه تکمیل کردن پروپوزال مربوط، مبتنی بر نظرات صاحب نظران ذی فن از نظر عنوان، بیان مسئله، سوابق مربوط، فرضیه‌ها و سؤال‌ها و اهداف (کاربردی)، جنبه نوآوری، روش کار ترجمه، و نهایتاً منابع و مآخذ مورد استفاده ارائه شد. بخش سوم به گزارش پیشرفت کار اختصاص یافته دانشجو (از ماه اول تا ششم) حدوداً چه کارهایی را باید انجام دهد و در بخش چهارم، نحوه تهیه گزارش نهایی ترجمه کل اثر (به اصطلاح ترجمه «جلد تا جلد» اثر) به همراه سایر مقدمات و ملحقات آن تشریح شده است تا با اعمال ویرایش فنی به نحوی تهیه و تنظیم گردد که ضمن حفظ شکل و شمایل اصل اثر، ظاهر کتاب آماده انتشار داشته باشد. بخش آخر هم به چگونگی ارائه شفاهی پایان نامه و نحوه ارزشیابی داوران در جلسه دفاع می‌پردازد.

از پی تهیه و تنظیم دستورالعمل مذکور، نسخه‌ای از آن برای هر ۱۰ ذی فن شرکت کننده در این پژوهش ارسال شد تا نظرات اصلاحی و نهایی شان کسب گردد. پس از اعمال نظرات اصلاحی جزئی آنان که عمدتاً ناظر بر شکل و ترتیب و بیان و جمله بندی بود، اتفاق مدنظر بر این شیوه نامه حاصل شد و اولین ویرایش از دستورالعمل ویژه پایان نامه‌های مربوط به ترجمه کتاب کارشناسی ارشد مترجمی زبان انگلیسی در سال ۱۳۹۰ در ۱۶ صفحه و یک مقدمه، ۵ بخش اصلی و ۱۰ ماده و بند اصلی به تأیید معاونت محترم پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی رسید.

اجرای آزمایشی

به منظور ارتقای کیفیت دستورالعمل مذکور و تعیین اشکالات اجرایی آن در عمل، دستورالعمل پیشنهادی در دو واحد دانشگاهی (دانشگاه آزاد اسلامی اصفهان و دانشگاه آزاد اسلامی شهرضا) از مجموع واحدهای دانشگاه آزاد اسلامی که در مقطع کارشناسی ارشد مترجمی زبان انگلیسی دانشجو می‌پذیرند در سه سال تحصیلی متوالی (۱۳۹۰-۱۳۹۳) به صورت آزمایشی مورد استفاده قرار گرفت. در عمل بیش از ۵۰ پایان نامه ترجمه کتاب

براساس این دستورالعمل پیشنهاد، اجرا و گزارش شد. سرانجام، پژوهشگران حاضر با افزودن ۲ تبصره به ماده ۴ و ۱ تبصره به ماده ۹ و نیز اعمال تغییرات زبانی و لغوی جزئی دستورالعمل مذکور را به صورت ویرایش نهایی آن برای انتشار آماده کردند.

نسخه نهایی (ویرایش چهارم)

بعد از پنج سال استفاده از این دستورالعمل در این واحدهای دانشگاهی و دریافت بازخوردهای نظری و عملی - اجرایی از مدیران پژوهشی، مدیران گروه، استادان، داوران و دانشجویان و دیگر ناقدان، این دستورالعمل بار دیگر در سال ۱۳۹۸ مورد تجدید نظر قرار گرفت و به منظور وفق دادن خود با تغییرات آیین‌نامه‌ای دیگر، از جمله در مورد نحوه درجه‌بندی کیفی پایان‌نامه‌ها (به جای نمره دهی کمی) یک بار دیگر نیز در بهار ۱۴۰۰ مورد بازبینی و تجدید نظر پژوهشگران حاضر قرار گرفت که حاصل آن ویرایش چهارم این دستورالعمل است که نسخه‌ای از آن در پیوست مقاله به خوانندگان، علاقه‌مندان و استادان، صاحب‌نظران و پژوهشگران عرصه مطالعات ترجمه در ایران تقدیم می‌گردد.

بحث و نتیجه‌گیری

آمار و ارقام پذیرش دانشجو در رشته کارشناسی ارشد مترجمی زبان انگلیسی به خودی خود گویای رشد کمی چشمگیر این رشته و رونق آن در ایران است؛ در سال‌های اخیر هم بر تعداد واحدهای دانشگاهی که این رشته در آنجا دایر است به نحو چشمگیری افزوده شده و هم بر تعداد داوطلبانی که مایل به ادامه تحصیل در رشته مترجمی زبان انگلیسی هستند. از میان دانشجویان مشغول به تحصیل در این رشته عده‌ای برای پایان‌نامه خود به استناد سرفصل مصوب موجود به جای انجام دادن تحقیق در حوزه ترجمه‌شناسی کتابی را انتخاب کرده، آن را ترجمه می‌کنند.

بنابراین، همان‌طور که پیش‌تر آمد، هدف از مقاله حاضر، طراحی، تهیه و تدوین چارچوبی تفصیلی برای هدایت استادان و دانشجویان در طی مراحل مختلف انتخاب، ترجمه و گزارش نهایی کار و ارزشیابی پایان‌نامه‌های ترجمه کتاب در دوره کارشناسی ارشد مترجمی زبان انگلیسی در دانشگاه‌های ایران است. در این راه، یافته‌های دو مرحله پرسش‌نامه دلفی حاوی نظرات متخصصان و صاحب‌نظران در زمینه راهنمایی، مشاوره و داوری پایان‌نامه‌های ترجمه، نسخه اولیه دستورالعملی را شکل داد که پس از اجرای

آزمایشی در عمل مورد استفاده قرار گرفت و طی ۱۰ سال چهار بار ویرایش و تجدیدنظر روی آن صورت گرفت تا به روز شده، با تغییرات به وجود آمده (مثلاً درجه بندی کیفی پایان نامه ها به جای نمره دهی کمی) بتواند خود را وفق دهد و نیازهای کاربران و مخاطبان خود را برطرف کند.

در حال حاضر، در ویرایش اخیر این دستورالعمل (ویرایش چهارم، ۱۴۰۰)، معیارهای کمی و کیفی انتخاب کتاب برای ترجمه، نحوه تهیه طرح تحقیق (پروپوزال) پایان نامه، جدول زمان بندی، نحوه پیشرفت کار، نحوه تنظیم گزارش نهایی و تشریح فصل های مختلف آن (از جمله، مقدمه مترجم، واژه نامه تخصصی و نمایه) و همچنین نحوه داوری و معیارهای ارزشیابی داوران در جلسه دفاع از پایان نامه به ترتیب در پنج بخش به تفصیل تشریح شده است. از جنبه اهمیت و ضرورت و کاربرد این پژوهش می توان چنین استدلال کرد که یافته ها و نتایج حاصل از تحقیق حاضر می تواند هم در سطح کلان و هم در سطح خرد، حداقل برای این افراد مورد استفاده باشد: ۱) دانشجویان کارشناسی ارشد مترجمی که پایان نامه شان ترجمه کتاب است، هم در زمینه انتخاب کتاب مطلوب، هم در مورد تهیه گزارش نهایی خود و هم در خصوص آمادگی برای جلسه دفاع و آگاهی از معیارهای داوری و ارزشیابی؛ ۲) استادان راهنما و مشاور این نوع پایان نامه ها و مدیران گروه و اعضای کمیته های تخصصی گروه و شوراهای پژوهشی در انتخاب کتاب مطلوب، تأیید و تصویب و تنظیم پایان نامه؛ ۳) داوران پایان نامه های ترجمه در مراحل داوری اولیه و ارزشیابی نهایی و نمره گذاری این نوع پایان نامه ها در جلسات دفاع و ۴) تهیه کنندگان سرفصل های آموزشی این رشته در شورای عالی انقلاب فرهنگی، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و سازمان مرکزی دانشگاه آزاد اسلامی، به ویژه هنگام بازیابی و بازنگری و تجدید نظر در سرفصل موجود.

در کل، اهمیت ویژه این تحقیق، به اعتقاد پژوهشگران حاضر، تلاش در راستای یکپارچگی و ایجاد وحدت رویه در مراحل انتخاب کتاب مورد نظر برای ترجمه، انجام پایان نامه، تهیه گزارش نهایی کار و البته مهم تر از همه، داوری و ارزشیابی این نوع پایان نامه ها در تمامی دانشگاه های ارائه کننده این رشته در ایران است.

منابع

سلیمی بنی، شیرین، حیدری تبریزی، حسین و اکبر روحی (۱۳۹۸). «آموزش نقد ترجمه در دوره کارشناسی ارشد رشته مطالعات ترجمه: انتظارات دانشجویان و محتوای آموزشی واحد درسی»،

- پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی، شماره ۴۴، ص ۱۱۸-۱۳۸.
- سلیمی بنی، شیرین، حیدری تبریزی، حسین و عزیزه چالاک (۱۳۹۳). «اعتبار فعالیت‌ها و مواد آموزشی درس کارگاه ترجمه در دوره کارشناسی ارشد رشته مطالعات ترجمه»، پژوهش‌های زبان‌شناختی در زبان‌های خارجی، دوره ۴، شماره ۱، ص ۴۷-۶۲.
- مشخصات کلی، برنامه و سرفصل دروس دوره کارشناسی ارشد مترجمی زبان انگلیسی (۱۳۷۸). تهران: گروه علوم انسانی کمیته تخصصی زبان‌های خارجی شورای عالی برنامه‌ریزی.
- Ary, D., Jacobs, L. C., Sorensen-Irvine, C. K., & D. A. Walker (2019). *Introduction to Research in Education* (10th ed.), Boston, MA: Cengage Learning, Inc.
- Cohen, L., Manion, L., & K. Morrison (2018). *Research Methods in Education*, (8th ed.), London: Routledge (The accompanying website can be found at <https://routledgetextbooks.com/textbooks/9781138209886>).
- Dornyei, Z. (2010). *Questionnaires in Second Language Research: Construction, Administration, & Processing* (2nd ed.), Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Garson, G. D. (2014). *The Delphi Method in Quantitative Research*, Statistical Associates Publishers.
- Heidari Tabrizi, H. & S. Taki (2010). "Developing guidelines for evaluating students' translation at English translation program in Iranian universities: Using experts' views through Delphi method", *Proceedings of the Research in Language Science*, pp.65-85.
- Heidari Tabrizi, H. (2021). "Evaluative practices for assessing translation quality: A content analysis of Iranian undergraduate students' academic translations", *International Journal of Language Studies*, 15(3): 65-88.
- Heidari Tabrizi, H., Riazi, A. M. & R. Parhizgar (2008). "On the translation evaluation methods as practiced in Iranian universities' BA translation program: The attitude of students", *Teaching English Language and Literature (TELL)*, 2(7): 71-87.
- Keeney, S., Hasson, F., & H. McKenna (2011). *The Delphi technique in Nursing and Health Research*, West Sussex, UK: Wiley-Blackwell.
- Linstone, H. A., & M. Turoff (2002). *The delphi method: Techniques and applications*, Newark, NJ: Addison-Wesley Educational Publishers.
- Murry, J. W. & J. O. Hammons (1995, summer), "Delphi: A versatile methodology for conducting qualitative research", *The Review of Higher Education*, 18(4): 423-436.
- Pickard, A. J. (2007). *Research Methods in Information*. London: Facet Publishing.
- Riazi, A. M. (2016). *The Routledge Encyclopedia of research Methods in Applied linguistics: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Research*, Routledge.
- Saldanha, G., & S. O'Brien (2014). *Research Methodologies in Translation Studies*, London: Routledge.